

## УЧАСТЬ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ КИЇВСЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*Висвітлено повноваження органів міського самоврядування у сфері освіти. Проаналізовано участь Київської міської думи в організації, фінансуванні діяльності Київського українського народного університету, зміни контингенту студентів та складу факультетів навчального закладу.*

*Ключові слова: Київ, органи місцевого самоврядування, міська дума, міська управа, освіта, вища школа, Київський український народний університет.*

Революційні події 1917 р. у Росії призвели до падіння монархії і заклали основу демократичних перетворень на теренах колишньої імперії. У цей час розпочалася складна робота з відродження державності українського народу, що супроводжувалася багатограним розвоєм національно-культурного життя. Серед багатьох зрушень, яких вдалося досягнути в культурно-освітній сфері в революційні роки, зокрема й за участі органів місцевого самоврядування, вирізняється заснування в 1917 р. першого національного українського університету в Києві.

Створення та діяльність Київського українського народного університету (далі – КУНУ) знайшли певне відображення в історіографії. Насамперед привертають увагу дослідження, що належать безпосереднім учасникам та сучасникам подій. Передовсім варто відзначити роботу «Історія освіти в Україні»<sup>1</sup>, що належить С. Сірополку, тогочасному члену Київської міської управи, очільнику відділу народної освіти. Автор, розкриваючи причини необхідності українізації вищої школи, особливу увагу звертає на відкриття першого народного українського університету. Інший відомий державний і громадський діяч тих часів Д. Дорошенко вважав відкриття КУНУ одним із найважливіших здобутків тодішнього українського просвітництва і порівнював цю подію з відкриттям Української педагогічної академії та Української академії мистецтв<sup>2</sup>.

Схожу думку висловлюють і сучасні вітчизняні дослідники. Так, О. Завальнюк відзначає, що заснування первістка національної вищої освіти і науки (КУНУ) стало одним із найбільших надбань національного відродження України 1917–1918 рр.<sup>3</sup> У низці публікацій, присвячених цій проблемі, вчений досліджує практику розв'язання комплексу організаційних, кадрових питань, пов'язаних із створенням та діяльністю КУНУ<sup>4</sup>, вирішення проблем з методичною організацією навчального процесу<sup>5</sup>. Підсумком багаторічної роботи автора стала монографія «Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.)», де узагальнена практика створення і діяльності вищих освітніх закладів за часів Української революції. Акцентує свою увагу вчений і на питаннях становлення Київського українського народного університету, діяльності якого присвячено другий розділ монографії «Революція і перші спроби українізувати російськомовні університети в Україні. Заснування і діяльність Київського народного українського університету (березень 1917 – квітень 1918 рр.)»<sup>6</sup>.

Окремі аспекти діяльності КУНУ розкриті в праці Д. Розовика з історії культурного будівництва в Україні у 1917–1920 рр., де окремий нарис стосується створення української вищої школи<sup>7</sup>. Епізодично вчений торкався питань функціонування Українського народного університету також в публікаціях про формування національної системи освіти<sup>8</sup>, становлення вищої освіти і науково-дослідної праці в Україні<sup>9</sup>. Серед інших робіт, які висвітлюють різноманітні сторони діяльності КУНУ, варто відзначити статті Н. Венцева<sup>10</sup> та Е. Мельника<sup>11</sup>. Важливо підкреслити, що підходи до вивчення заявленої теми позначені в роботі Я. Іващенко<sup>12</sup> про

діяльність Київської міської думи у 1917–1919 рр. Загалом же, не дивлячись на наявність публікацій, присвячених проблемі виникнення і діяльності університету, досі залишається не вивченою роль у цьому процесі органів місцевого самоврядування м. Києва.

Відповідно до цього, автор статті ставить за мету проаналізувати систему заходів органів міського самоврядування м. Києва спрямованих на підтримку діяльності КУНУ.

Революційні зміни 1917 року торкнулися і міських органів самоврядування. 8 липня 1917 р. Тимчасовим урядом було прийнято «Положення про суспільне управління міст» – основний нормативно-правовий акт, що регулював діяльність міських дум і управ. У статті 2 ч. 8 «Положення» чітко вказувалися повноваження самоврядних органів у сфері освіти. До них належало: облаштування та утримання початкових училищ, що перебували у віданні міста; завідування визначеними училищами в навчальному та адміністративно-господарському відношенні; організація дошкільного і позашкільного навчання; піклування про влаштування просвітницьких і загальнокорисних закладів, таких як: народні університети, консерваторії, громадські бібліотеки, музеї, театри і т. ін.<sup>13</sup>. Отже, «Положення» прямо передбачало можливість участі муніципалітетів у розбудові народних університетів.

Питання відкриття народного університету у Києві було порушено ще восени 1916 р., коли ініціативна група мешканців міста розробила відповідний проект створення навчального закладу. У проекті передбачалося, що університет буде складатися з 11 відділень (7 відділень профілю суспільних і фізико-математичних наук, а 4 – технічних галузей)<sup>14</sup>. Члени ініціативної групи, яких нараховувалось майже 70 осіб, обрали зі свого середовища 10 засновників. 30 грудня 1916 р. вони отримали, відповідно проекту, дозвіл від міністерства народної освіти на відкриття у Києві народного університету. Проте, наступні події: державний переворот, загальна перебудова суспільного життя – загальмували відкриття університету.

Врешті-решт 5 жовтня 1917 р. КУНУ було відкрито<sup>15</sup>. Професор Ф. П. Сушицький, виступаючи 5 жовтня 1917 р. на церемонії відкриття Київського українського народного університету, наголосив: «... Першою підвалиною, на якій засновується наша вища школа, має бути національний принцип. Та інакше і не може бути. Наша Україна, що переживає зараз найкращі хвили свого історичного існування, що закладає підвалину свого історичного відродження на національному ґрунті, не може не завершувати своєї культури національним університетом. Це негайна потреба самого життя. З цього ясно, чому наш перший на нашій землі університет має бути українським, національним, хоча й усі державні університети на Україні згодом мають стати українськими»<sup>16</sup>.

Дослідник історії української вищої школи О. Завальнюк відзначає, що нова справа одразу зустріла чимало труднощів. У першу чергу нормальній діяльності університету перешкоджала відсутність належного фінансування. Заклад не мав достатніх коштів для нормального забезпечення всього університетського життя. Розрахунок отримати фінансову підтримку від Тимчасового уряду чи Української Центральної Ради не виправдався. 22 жовтня 1917 р. Рада КУНУ, заслухавши інформацію ректора І. М. Ганицького про результати його розмови з Генеральним секретарем освітніх справ щодо можливості фінансування закладу, ухвалила категоричне рішення: «... До Центрального уряду з проханням не удаватись, грошей не просити»<sup>17</sup>.

У Київському українському народному університеті було вирішено модернізувати проект організації навчального закладу відповідно обставин нового часу. Акцент був зроблений на тісну співпрацю з Київською міською думою насамперед у розширенні можливостей фінансування народного університету за рахунок муніципальних коштів.

Проект вміщував 14 параграфів. Суть їх положень підпорядковувалася виконанню задекларованого завдання, яке покладалося на народний університет і політехнікум (ці навчальні заклади, розумілися авторами проекту як одне ціле), – дати можливість широким верствам міського населення отримати вищу, загальну і спеціальну освіту у вільний від звичайних справ час.

Проект передбачав, що лекції та інші форми занять відбуватимуться в університеті та політехнікумі щоденно, у тому числі й у святкові дні, окрім неділі, Різдва і Великодня, з 19<sup>00</sup> до 22<sup>00</sup>. За згодою слухачів та за наявності сприятливих умов може бути визначений і інший режим роботи. Загалом нормальне тижневе навантаження мало складати 18 годин. Впродовж року навчальний процес мав тривати 38 тижнів. Загальний термін навчання складав 3 роки.

Згідно проекту навчальний заклад знаходився у підпорядкуванні міського управління. Також у ньому вказувалося, що, за попередніми розрахунками, до лав університету планувалося залучити 400 студентів, а 180 – вступали до політехнікуму. Окрім цих контингентів 300 учнів мали змогу проходити навчання на підготовчих курсах. Навчання власне в університеті, політехнікумі та підготовчих курсах було платним. Передбачалося, що плата за навчання принесе закладу 92 500 крб. Водночас витрати на забезпечення навчального процесу виходили у розмірі 132 500 крб. Таким чином, прогнозувався дефіцит у розмірі 40 000 крб. Саме для його покриття необхідна була фінансова допомога київського міського самоуправління<sup>18</sup>.

Документ, який істотно вплинув на подальшу долю КУНУ, був надісланий в Київську міську думу. Після вивчення матеріалів проекту міська дума 10 листопада обговорила питання про відкриття у Києві народного університету та політехнікуму і затвердила проект. Наголосимо, що при цьому думою було висловлено побажання про доцільність найближчим часом відкрити при університеті історико-філологічний факультет і педагогічне відділення. На покриття можливого у перший рік діяльності дефіциту університетського бюджету дума виділяла 40 000 крб.<sup>19</sup>

Автор вважає за можливе стверджувати, що саме фінансова підтримка, надана київським муніципалітетом, сприяла стабілізації фінансового становища КУНУ та створила передумови його нормальної роботи у майбутньому.

На початку листопада 1917 р., коли прийом документів завершився, університетська канцелярія підрахувала, що загальна кількість молоді, прийнятої на навчання в університет, досягла 1370 осіб. З них 420 осіб подали заяви на історико-філологічний факультет, 240 – на правничий і 140 – на фізико-математичний. Слухачами підготовчих курсів стали 570 осіб: 350 – на молодших, тобто дворічних, і 220 – на старших, або однорічних<sup>20</sup>. Таким чином, загальна кількість абітурієнтів більше ніж у 1,5 рази перевищила попередні очікування.

Здавалось би, перед університетом складались хороші перспективи розпочати роботу. Проте, на планомірну діяльність КУНУ негативно вплинули київські події січня 1918 р. До того ж під час окупації Києва більшовицькими військами навчальний процес в університеті на деякий час взагалі припинився.

Після повернення в Київ української влади відновлювати навчальний процес було вкрай непросто. Український народний банк, у якому зберігалися кошти університету, що надійшли від студентів і курсистів за навчання, був дезорганізований більшовицьким режимом і не працював. 14 березня 1918 р. керівництво університету звернулося до Ради Народних Міністрів УНР з проханням виділити 200 000 крб. для облаштування хімічної і фізичної лабораторій, кабінетів зоології, ботаніки, мінералогії, геології, фізичної географії, механіки і геометрії, математичного семінару, а також на астрономічні прилади. Утім такої потрібної допомоги на розвиток своєї матеріально-технічної бази заклад не отримав. Навіть невідомо чи уряд офіційно відповів на прохання єдиного в УНР українського університету. Аналізуючи різні джерела, дослідник О. Завальнюк доходить висновку, що аж до кінця навчального року КУНУ існував лише за кошти, отримані за надання освітніх послуг<sup>21</sup>.

Проте, це твердження є дещо суперечливим. Ми вже згадували про ухвалу міської думи щодо виділення 40 000 крб. допомоги для покриття дефіциту, пов'язаного із організацією роботи університету. Окрім того на утримання факультетів додатково виділялось ще 6 000 крб.

У зв'язку з фінансуванням роботи університету заслуговує на увагу доповідь, підготовлена у травні 1918 р. відділом народної освіти Київської міської управи. У доповіді, яка направлялася на розгляд міської думи, констатувалося, що на 10 травня 1918 р. у складі КУНУ діяли 7 факультетів: юридичний, економічний, історичний, літературний, механічний, інженерно-будівельний та аграрний. Наприкінці травня правління університету, враховуючи життєві потреби та вимоги часу, відкрило ще 2 факультети: залізнично-експлуатаційний та хіміко-технологічний<sup>22</sup>.

Очевидно, що саме фінансове забезпечення діяльності університету й стало причиною появи доповідної записки. У документі вміщено звернення керівництва КУНУ щодо надання містом фінансової допомоги навчальному закладу. Правління університету, посилаючись на неможливість самостійно фінансово забезпечити навчальний процес, зверталось до міської комісії з народної освіти з проханням збільшити щорічну грошову допомогу на утримання

університету і політехнікуму на 60 000 крб., тобто із 40 000 крб. до 100 000 крб. Клопотання вмотивувалося тим, що викладання загальних і спеціальних дисциплін можливе лише за наявності певної матеріально-технічної бази. Потреба збільшення асигнувань диктувалася й тим, що два факультети (історичний і літературний) були відкриті на прохання думи, а три (агрономічний, залізнично-експлуатаційний, хіміко-технологічний) – «були особливо важливі для регіону, з точки зору розвитку виробничих сил»<sup>23</sup>.

Комісія заслухала пояснення управляючого справами університету і політехнікуму гласного міської думи Л. М. Слуцького. На підставі наведених ним детальних кошторисних розрахунків було ухвалено надати університету в якості додаткової щорічної допомоги субсидію в сумі 60 000 крб.

Важливо відзначити, що університет і політехнікум реально відгукувалися й на підготовку кадрів для потреб управлінських структур і організацій міста. Так, на їх базі були організовані серії короткотривалих курсів по муніципальному господарству і діяльності професійних союзів, слухачами яких стали близько 300 осіб. Також були започатковані технічні однорічні курси для робітників району Шулявки та загальноосвітні курси для ремісників міста<sup>24</sup>. Звичайно, що, зокрема й за такої роботи, прохання КУНУ про фінансову підтримку народного університету зі сторони міської думи були логічними і вмотивованими.

17 серпня 1918 р. гетьман Павло Скоропадський затвердив закон про перетворення Київського українського народного університету в Київський державний український університет. Отже, юридична особа Київський український народний університет припиняла своє існування із 1 липня 1918 р.<sup>25</sup>.

Реформування КУНУ в Київський державний український університет призвело до зміцнення матеріально-технічної бази вищого навчального закладу, збільшення в ньому кількості кафедр, спеціалізацій та розширення складу студентів – із 1400 до 2000 осіб<sup>26</sup>.

Таким чином, можна стверджувати, що фінансова підтримка, яка надходила від органів міського самоврядування міста Києва, відіграла важливу роль в організації діяльності Київського українського народного університету впродовж 1917–1918 років.

<sup>1</sup> Сірополко С. Історія освіти в Україні. – Львів, 2001. – 664 с.

<sup>2</sup> Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923. – К., 2002. – Т. 1. – С. 279.

<sup>3</sup> Завальнюк О. Функціонування Київського українського народного університету – прорив національної освіти і науки у 1917–1918 рр. // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. – 2009. – Вип. 2. – С. 72.

<sup>4</sup> Завальнюк О. Вироблення концепції будівництва Українського національного університету (початок ХХ ст. – 1920 р.) // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – Вип. 12. – К., 2002. – С. 80–85.

<sup>5</sup> Завальнюк О. Українське наукове товариство і творення національної університетської освіти (1917–1920 рр.) // Український історичний журнал. – 2008. – № 5. – С. 112–121.

<sup>6</sup> Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.). – Кам'янець-Подільський, 2011. – 643 с.

<sup>7</sup> Розовик Д. Культурне будівництво в Україні у 1917–1920 рр. – К., 2011. – 544 с.

<sup>8</sup> Розовик Д. Формування національної системи освіти урядами України 1917–1920 рр. // Часопис української історії. – 2010. – Вип. 17. – С. 24–27.

<sup>9</sup> Розовик Д. Становлення національної вищої освіти і науково-дослідної праці в Україні (1917–1920 рр.) // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – Вип. 8. – К., 2001. – С. 55–58.

<sup>10</sup> Венцева Н. Реорганізація вищої педагогічної школи України в 1917–1918 рр. // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. (Педагогічні науки). – Бердянськ, 2013. – № 2. – С. 15–20.

<sup>11</sup> Мельник Е. Проблеми українізації вищої школи в Україні за Центральної ради (березень 1917–квітень 1918 років) // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – Вип. 15. – К., 2003. – С. 37–44.

<sup>12</sup> Іващенко Я. І. Діяльність Київської міської думи (1917–1919 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2012. – 257 с.

- <sup>13</sup> Постановление Временного правительства «Об изменении действующих Положений об общественном управлении городов» от 9 июня 1917 г. // Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при Правительствующем сенате. – 1917. – 8 июля. – № 157. – Ст. 869.
- <sup>14</sup> Киевские городские известия. – 1917. – № 10. – С. 93.
- <sup>15</sup> Мельник Е. Вказ. праця. – С. 40.
- <sup>16</sup> Див.: Завальнюк О. Вироблення концепції будівництва Українського національного університету... С. 82.
- <sup>17</sup> Завальнюк О. Функціонування Київського українського народного університету... С. 76.
- <sup>18</sup> Державний архів м. Києва (далі – ДАК). – Ф. 163. – Оп. 21. – Спр. 429. – Арк. 5–7.
- <sup>19</sup> Киевские городские известия. – 1917. – № 11. – С. 98.
- <sup>20</sup> Завальнюк О. Функціонування Київського українського народного університету... – С. 75.
- <sup>21</sup> Там само. – С. 79.
- <sup>22</sup> ДАК. – Ф. 163. – Оп. 21. – Спр. 429. – Арк. 24.
- <sup>23</sup> Там само.
- <sup>24</sup> Там само. – Оп. 52. – Сп. 887. – Арк. 40зв.
- <sup>25</sup> Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.). – С. 134 – 136.
- <sup>26</sup> Розовик Д. Становлення національної вищої освіти... – С. 56.

*The powers local authorities in the field of education were investigated. Participation of the Kyiv City Council in organizing and financing of Kyiv Ukrainian Public University, the changes of number of students and faculties of the school were analyzed.*

*Keywords: Kyiv, local self-government bodies, city council, city government, education, high school, Kyiv Ukrainian Public University.*

*Исследованы полномочия органов местного самоуправления в сфере образования. Проанализировано участие Киевской городской думы в организации, финансировании деятельности Киевского украинского народного университета, изменение контингента студентов и состава факультетов учебного заведения.*

*Ключевые слова: Киев, органы местного самоуправления, городская дума, городская управа, образование, высшее образование, Киевский украинский народный университет.*